

# סימן ה

## - מעוברות ומניקות ביום הכיפורים בין היתר כללי להוראה פרטית

### ראשי פרקים:

- פרק א - מניקות ביום הכיפורים
- פרק ב - מעוברות ביום הכיפורים

### פרק א. מניקות ביום הכיפורים

במהלך עבודתי בבית החולים לפני יותר מעשרים שנה, נזדמנתי לשיחה בענייני הלכה עם ת"ח צעיר בן שכונת שערי חסד, שהיה מבאי ביתו של הגרשז"א. אשתו של אותו ת"ח ילדה שבועות ספורים לפני יום הכיפורים ותינוקה ניזון אז מהנקה בלבד. הגרשז"א הורה להם שתשתה פחות מכשיעור ביום הכיפורים כדי למנוע חשש של התמעטות חלבה וסיכון התינוק ע"פ דעת חז"ל<sup>1</sup> ש"סתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב".

מאוחר יותר התפרסם כי הגר"א נבנצל אכן מורה לכל אישה מינקת לשתות לשיעורין ביוה"כ אם היא חוששת להתמעטות אפילו זמנית של החלב.<sup>2</sup>

למיטב ידיעתי, הסיכוי שצום יגרום להפסקה מוחלטת של החלב אצל מינקת בריאה – הוא קטן. גם ללא חלב אם, הרוב המכריע של הילודים הבריאים<sup>3</sup> יוכל להתקיים היום באמצעות תחליפי חלב אם<sup>4</sup>, העשויים ברובם על בסיס חלב

1. יבמות קיד, א, וע"ש ברש"י ד"ה סכנה, ובחזון א"ש א"ח נט, ג.
2. הרב אלישע אבינר, צום מינקות ומעוברות ביום הכיפורים, ספר אסיא ט עמ' 118; הרב משה הררי, מקראי קודש - הלכות יום הכיפורים, (מהדורה שניה) פרק ט' הע' נז. כך הגיה כאן הגר"א נבנצל בקיץ תשע"א.
3. לגבי פגים המצב הרפואי שונה. התמותה של פגים גבוהה בין היתר בשל זיהומים במערכת העיכול. כיום ידוע שחלב אם טרי מהווה את אחת מדרכי המניעה היעילות ביותר כנגד אותם זיהומים קטלניים. משום כך אין ספק שתינוק המוגדר כפג הינו חולה שיש בו סכנת חיים ממשית ולכן לכל הדעות הספקת חלב אם טרי להזנת הפג דוחה את השבת כמו כל טיפול רפואי לחולה שיש בו סכנה. (ע"ע באנציקלופדיה הלכתית רפואית, כךך א' ערך הנקה עמ' 164; ספר מקראי קודש - הלכות יום הכיפורים מאת הרב משה הררי, פרק ט, סוף הע' נז.)
4. תחליפי חלב אם מצילים את התינוק מסכנת חיים מיידית של מוות בצמא וברעב. אע"פ כן לחלב אם יש תכונות בריאותיות מוכחות לטווח הרחוק שאין בתחליפים. רוב המחקרים הפרוספקטיבים מצביעים על הפחתה משמעותית של אסטמה ומחלות אלרגיות אחרות אצל תינוקות הניזונים מחלב אם בחדשי חייהם הראשונים (ראה: אריה בהיר וחב', חלב-אם כמונע מחלות אלרגיות – ביקורת סיפורית, הרפואה 118, א, 1990). גם המערכת החיסונית של תינוקות הניזונים מחלב אם יעילה יותר משל האחרים. כך שהניזונים מחלב אם צפויים לפחות מחלות זיהומיות ואלרגיות מאשר התינוקות החסרים חלב אם. עיין אנציקלופדיה הלכתית רפואית, כךך א' ערך הנקה עמ' 163 ואילך.

פרה. רק מיעוט קטן של התינוקות רגיש לחלב פרה זקוק, בהעדר חלב אם, לפתרון אחר<sup>5</sup>. משום כך ההיתר הכללי לנשים מיניקות לשתות ביום הכיפורים פחות מכשיעור – דרש הסבר<sup>א5</sup>.

נזכרתי במה שלמדני הגרשז"א לפני שנים על דרכם של חז"ל בהלכות פיקוח נפש למנוע סכנה רחוקה, כפי שניתן ללמוד מדיני יולדת ביום הכיפורים<sup>6</sup>. יולדת תוך ג' אפילו אם לא אמרה שהיא זקוקה לאכול, בכל זאת מאכילים אותה כדרכה ביום הכיפורים ללא צמצום בשיעורין<sup>7</sup> גם אם לדעת הרופאים אין סכנה בתענית. זאת מאחר ותוך ג' ימים מהלידה יכולים להיות מצבים בהם היולדת עלולה להסתכן ולמות כתוצאה מן התענית, לכן משום חומרת פיקוח נפש לא חילקו חכמים ובכל ענין הפקיעו מהיולדת את חובת הצום בתוך ג' ימים<sup>8</sup>, "ועדיף שאלף נשים יאכלו ביום הכיפורים לחינם כדי שאישה אחת, במקום נידח בעולם, לא תסתכן ותמות" – כלשונו של הגרשז"א בשיחתו עמי.

הסברתי לעצמי שיתכן וניתן ללמוד את העיקרון מיולדת וליישם אותו גם לגבי מינקת. לכן, כדי למנוע סכנה בפעם אחרת או במקום אחר, יש מקום להתיר למינקת בהיתר גמור את השתיה פחות מכשיעור<sup>9</sup> ביום הכיפורים.

אמנם לכאורה היה מקום להבדיל בין דין יולדת שחז"ל הפקיעו ממנה את חובת הצום, לבין מינקת שחז"ל דווקא חייבו אותה לצום, ורק אנו מתירין לה לשתות לשיעורין. אולם אם נתייחס לדוגמת היולדת כדוגמא לדרכם של חז"ל בהקפדה על פיקוח נפש "שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל"<sup>10</sup>, הרי שעל פי הנתונים הרפואיים שלפנינו המראים סיכון מסוים להפחתת החלב החיוני לתינוק, יתכן ועדיף שאלף נשים ישתו ביום הכיפורים לחינם פחות מכשיעור, כדי שתינוק אחד, במקום נידח בעולם, לא יסתכן וימות.

ואם ישאל השואל איך חז"ל חייבו את המינקת לצום כאשר אנו יודעים שיש בכך סכנה רחוקה? האם אין מדברי חז"ל עצמם הוכחה שלסיכון רחוק כזה אין לחוש? על כך ניתן לענות כמה תשובות:

5. אף שקיימים תחליפים גם לאותו מיעוט, מסתבר שתינוק רגיש למרכיבי חלב פרה מוגדר כחולה שיש בו סכנה אם הוא חסר חלב אם.
- א5. הוספת הגר"א בנבצל (תשע"א): חז"ל הורונו שסתם תינוק מסוכן אצל חלב. והחזר"א פסק בספרו ששנוי תזונה אצל תנוק הוי סכ"נ, ומתיר בשול בשבת.
6. לעיל סימן א, פרק ג.
7. שו"ע א"ח, תריז, ד, ע"פ הרא"ש הרמב"ן ושו"פ שלמדו דיני יוה"כ מדיני שבת (שבת קכט, א, "בין אמרה צריכה אני ובין לא אמרה צריכה אני מחללין עליה את השבת"). וראה מ"א, שם; א"ר שם; מ"ב שם; ערוך השולחן, של, ה; שו"ע הרב, תריז, ד; תריח, יג.
8. כע"ז כתב הגרשז"א במאמרו: בירורים וספקות בענין פיקוח נפש דוחה שבת, מוריה, ג, גד (תשל"א), י-לו, סוף אות א, ד"ה "וכע"ז מבואר בגמרא" עמ' יח-יט; הורה שבעל פה יד (מוסד הרב קוק, תשל"ב) יז-מה, עמ' כו; מנחת שלמה, ס"ז, עמ' מד.
9. יתכן יש מקום לצרף גם את שיטת ספר החינוך, מצוה שיג, שפחות מכשיעור הותר ביוה"כ גם לחולה שאין בו סכנה.
10. יומא, פה, א, תוד"ה ולפקח הגל.

1. נאמנים עלינו דברי חז"ל שבזמנם לא היה סיכון כלשהו בצום של מינקת, ומאחר וראינו מקרי התמעטות חלב או הפסקתו בעקבות צום, בע"כ שנשתנו הטבעים<sup>11</sup>.
2. אם על פי הנסיון בזמן הזה יש סיכון במצב מסויים, גם אם מתוך דברי חז"ל ניתן, לכאורה, ללמוד שהדבר איננו מסוכן, על פי כללי פיקוח נפש אין לנו ללכת אלא אחרי הנסיון של זמנינו, והקושיא שמוקשה מדברי חז"ל איננה דוחה את דיני פיקוח נפש<sup>12</sup>.

כך הבנתי את פסק הגרשז"א לענין שתית מינקת ביום הכיפורים, עד שבשנת תשנ"ד, נתקבל במערכת אסיא מכתבו של הגר"א נבוצל ובו כתב<sup>13</sup>:

"... מובא בשמי שאני מתיר לכל מינקת לשתות לשיעורין ביום הכיפורים. אמת שכן הוריתי בעבר, אבל בעקבות שאילת פי אדמו"ר הגרשז"א אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל] אני מגביל את ההיתר רק למקרים (שהם כנראה הרוב) שאין המינקת בטוחה שלא יחסר המזג. גם אז, אם רואה שמתחסר החלב - תשתה. וכמובן כששותה כדאי שתשתה דברים בריאים ומזינים."

אני יודע אם הדר בו מרן, וסבר שאין להורות דין פיקוח נפש בסכנה רחוקה כשהדבר נראה כסתירה לדברי חז"ל, או שרק גזר בגזרת "מרא דאתרא" להמנע ממתן היתר כללי היתר לכל המניקות (אף שהתיר לרובן). אולם לפנינו הבדל ברור בין היתר או הוראה כללית המחייבת את כלל המניקות לצום ביום הכיפורים גם בזמן הזה, לבין הלכה פרטית, הנוגעת אולי לרוב המניקות, המתירה, או אף המורה להן, לשתות פחות מכשיעור ביום הכיפורים.

מאז נכתבו הדברים חלפו שנים. והנה בתחילת תשס"ד התברר כי לפחות שלושה תנוקות שזונו אך ורק מתחליפי חלב של חברת רמדיה, מתו עקב חוסר בויטמין B1 בתחליף החלב, ותינוקות רבים נזוקו קשה. אירוע זה מחזק בעליל את פסיקתו של הגרשז"א זצ"ל, שגם בימינו תנוק מסוכן הוא אצל חלב אמו.\*

11. כעין זה הובא בפוסקים לגבי תענית בזמן מגפת דבר. מדינא דגמרא (תענית יט, א) מתענים על הדבר. וכ"פ ברמב"ם (הלכות תענית פ"ב) ובשר"ע (או"ח תקעו, ב). אולם המ"א ושאר אחרונים (הובא במ"ב שם ס"ק ב) פסקו שבזמן הזה אין מתענים כלל בשעת הדבר, שהנסיון מוכיח שכשאנו אוכל ושותה "קולט שינוי אויר חס ושלום" ומסתכן יותר. ע"ע אנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך השתנות הטבעים.

12. שכן למדנו חז"ל מן הפסוק "וחי בהם". וע"ע מש"כ רבי אברהם בן הרמב"ם, המספיק לעובדי ה', (הודפס במבוא לספר עין יעקב דפוס וילנא עמ' xiv, xv); פחד יצחק (לר"י לאמפרונטי) ערך צידה. וצ"ע אם דבריהם יכולים להיות שייכים גם לכגון דא. ולדעתי אין ספק שאילו בזמן חז"ל היה סיכון להפסקת החלב אחרי צום, חז"ל היו מבחינים בכך ומודיעים על הסכנה לבני דורם ולדורות הבאים, וע"ע שו"ת ריב"ש ש"ס תמז. ולכן אם הנסיון מורה על סיכון בזמן הזה, בע"כ שנשתנו הטבעים, וכמו לגבי תענית בשעת דבר.

13. אסיא נג-נד עמ' 208; ספר אסיא י' עמ' 11.

\* Aviva Fattal-Valevski, et al, "Outbreak of Life-Threatening Thiamine Deficiency in Infants in Israel Caused by a Defective Soy-Based Formula", *Pediatrics* Vol. 115 No. 2 February 1, 2005 pp. e233 -e238

## פרק ב. מעוברות ביום הכיפורים

בדור האחרון התפרסמו בציבור פסקי הלכה בעל-פה של מורי הוראה ידועים, המתירים למעוברות שתיית נוזלים פחות מכשיעור ביום הכיפורים. הגאון הרב ישראל יעקב פישר<sup>14</sup> מתיר שתיה פחות מכשיעור לכל אשה בהריון שטרם הגיעה לחודש התשיעי<sup>15</sup>. אחרים מצמצמים את ההיתר לחודשים שביעי ושמיני של ההריון<sup>16</sup>.

הרעיון הרפואי שמאחורי הוראות הלכתיות אלו הוא כדלקמן: בשנים האחרונות הוכח שהתיבשות עקב צום של יום אחד יכולה לזרז ולהקדים לידה. זירוז לידה בחודש התשיעי איננו נחשב בימינו כסכנה לעובר, שכן העובר כבר בשל. לעומת זאת, זירוז לידה לפני החודש התשיעי מסכן באופן ממשי את חיי הוולד. מכאן נובע ההיתר (או אפילו החובה) לשתות ביום"כ כדי למנוע זירוז לידה מסוכן.

אולם בירור מדויק יותר של הנתונים הרפואיים מעלה נתונים שונים, ומביא למסקנות הפוכות: אכן צום יממה גורם להתיבשות היכולה לגרום לזירוז לידה. אחד המאמרים שתיארו תופעה זו, נכתב ע"י פרופ' א' אידלמן, מנהל מחלקת הילודים בבית"ח שערי-צדק בירושלים, וחבריו. כותבי המאמר מצביעים על עליה משמעותית במספר הלידות ביום-כיפור אחה"צ ובמוצאי יום"כ לעומת הימים הקודמים והימים הבאים. התופעה זכתה גם לכינוי מדעי מענין: "אפקט יום כיפור". אולם התברר כי "אפקט יום כיפור" מתקיים אך ורק בחודש התשיעי של ההריון, ולא בחודשים מוקדמים יותר, אלא אם כן קיימת

14. שמעתי מהגר"י פישר שליט"א, כמובא להלן. וכ"כ הגר"י פישר בהסכמתו לספר פני ברך (על הלכות ביקור חולים), הובא גם בציץ אליעזר, ח"ז, ס' כ, אות ד, וז"ל: "כיום הזה שנחלשו הדורות, ועשרות רבות של נשים מפילות ע"י התענית צריכין כל הנשים המעוברות עד החודש התשיעי לאכול ביוה"כ פחות מכשיעור". עכ"ל. וע"ש בציץ אליעזר שחולק על ההיתר הכללי, אך מתיר בשופי לכל אשה שהפילה פעמיים לאכול לשיעורין.

15. על ידי שתיה עקבית פחות מכשיעור ניתן להגיע לשתיה כוללת של יותר מ-3 ליטר נוזלים ביממה. כמות כזו מספיקה בתנאים רגילים למנוע התיבשות ואף לספק לגוף מזון נוזלי בכמות סבירה. משום כך, כדרך כלל, אין צורך להתיר שתיה כשיעור אלא אם כן האשה נמנעה משתיית פחות מכשיעור בתחילת הצום, והגיעה לכדי התיבשות המחייבת החזרת נוזלים מהירה. וראה מקראי קודש לגרצ"פ פרנק זצ"ל, ימים נוראים (מכון הרב פרנק ירושלים תשל"ט), סימן לט, עמ' קלו בהררי קודש: "בחולה מסוכן שיש חשש שיצטרך אח"כ לאכול שיעור שלם אם לא יתחיל באכילת פחות מבשיעור בשעות המוקדמות, הורה מן שיתחיל לאכול בבקר בפחות מכשיעור ברציפות, רק בהפסק של כדי אכילת פרס, ואצ"ל אם הרופא אומר שמוכרח לשתות מידה מסוימת במשך היום, שיש להתחיל בבקר בשתיה בפחות מכשיעור". וכ"כ בשש"כ פל"ט, הע' סט, בשם הגרשז"א. ואם יש צורך גדול, ניתן לקצר את משך הזמן בין מנת שתיה לחברתה ל 4 דקות, ולפני שמורים לשתות ללא שיעורים יש לקצר את משך הזמן לשתי דקות בין מנת שתיה לחברתה.

16. הובאו ע"י הרב משה הררי, בספרו מקראי קודש - הלכות יום הכיפורים, (מהדורה שניה) פרק ט, הע' כז.

בעיה נוספת היוצרת "הריון שבסיכון גבוה" (High risk pregnancy), כגון עבר של צירים מוקדמים.

לאור נתונים אלה נראה שאין מקור רפואי ממשי המצדיק היתר אכילה או שתיה ביום הכיפורים לנשים עם מהלך הריון תקין<sup>17</sup> לפני החודש התשיעי.

בקיץ תשנ"ב, שוחחתי על כך עם הגר"י פישר שליט"א, ושאלתיו מדוע הוא עומד על דעתו למרות הנתונים הנ"ל. תשובתו היתה חד משמעית: בעיניו חזה נשים רבות שאיבדו את עוברן אחרי הצום. משום כך, למרות חוות דעת רפואיות מנוגדות, חייבים למנוע צום מנשים מעוברות לפני החודש התשיעי.

מסרתי את הדברים לפרופ' א"ס אברהם (בעל הנשמת אברהם), שהעיר כי נסיון אישי לא מבוקר לא יכול להוות הוכחה רפואית, מה גם שאילו היתה סכנת הפלה כתוצאה מן הצום היינו רואים בחדרי המיון ובמחלקות נשים עליה בשכיחות ההפלות לאחר יום הכיפורים כשם שאנו רואים עליה ברורה במספר הלידות מייד אחרי יום כיפור. כך שקשה לסטות מדברי חז"ל רק על סמך נסיון אישי לא מבוקר הנוגד נסיון מקיף של בתי החולים.

גם הגרשז"א הסכים כי כאשר מדובר באשה בריאה, בהריון תקין וללא רקע קודם של הפלות – אין כל הוכחה שהצום עלול לגרום נזק לה או לעובר, וכמו שכתב פרופ' א"ס אברהם<sup>18</sup>.

### צום בחודש התשיעי

בהשקפה ראשונה נראים צודקים דברי המורים האוסרים שתיה ביוה"כ בחודש התשיעי משום שאז זירוז הלידה איננו מסכן את הוולד.

אולם לאחר עיון נראה שדווקא בחודש התשיעי יש מקום להתיר, או אפילו לחייב, שתיה פחות מכשיעור, כדי למנוע סכנת התיבשות וזירוז לידה ביום הכיפורים. לשם כך יש להציג את הנתונים הבאים:

17. יש רופאים המתנגדים לצום בהריון, עקב חשש לפגיעה בהתפתחותו השכלית של העובר. החשש נובע מנתוני מחקר בבעלי חיים במצבים מסויימים, הרומזים, אולי, על נזק אפשרי להתפתחות מוח עובר בעקבות צום, ומכאן לירידה אפשרית ב-IQ של הוולד עקב צום בהריון. מבלי להכנס לשאלה אם פגיעה ב-IQ של עובר דוחה איסורי תורה, למיטב ידיעתי לא בוצע מחקר בבני אדם (כלומר: על נשים בהריון תקין) המוכיח שצום יממה יכול לגרום נזק בהתפתחות מוח העובר. יתר על כן, יתכן וניתן להתבונן בתוצאות מדגם רב שנים של יהודים שנולדו לנשים שצמו ביום הכיפורים ע"פ השר"ע. דומני כי אין סימנים ל-IQ נמוך יותר של ילודים אלו לעומת ילודים לא יהודים שאימותיהן לא צמו. עיין גם בספר:

*Neutological Manifestations of Systemic Diseases in Children.* (eds. Avraham Steinberg and Yitschak Frank Raven Fress, NY, 1933) Ch.1.

שאכן צום בהריון איננו גורם לשום נזק מוחי בעובר.

18. א"ס אברהם, חולה ביום הכיפורים, ספר אסיא ט, עמ' 114-115.

(א) שיעור תמותת אימהות בלידה נע בין 1% בארצות מתפתחות<sup>19</sup>, לבין 0.01% בארצות מפותחות<sup>20</sup>. כשישית ממקרי התמותה האמהית בארצות מפותחות מקורן באיבוד דם במהלך הלידה ולאחריה.

(ב) איבוד הדם הממוצע בלידת יחיד הוא כ- 600 מיליליטר דם, אך במקרים לא נדירים היולדת מאבדת יותר מליטר דם.

(ג) צום של כ-24 שעות גורם לאיבוד נוזלים של 3-1 ליטרים מגוף האשה.

(ד) לידה במצב של התיבשות-קלה כלאחר צום, לאחר איבוד מוקדם של 1-3 ליטר נוזלים עם סכנה לאיבוד ליטר דם נוסף – מהווה הגדלה ממשית של סכנת החיים של היולדת<sup>21</sup>. מצב זה ניתן לטיפול ע"י החזרת נוזלים בעירוי תוך ורידי. אמנם מקובל להחזיר צינור עירוי לורידי האשה היולדת לפני הלידה, אך גם במרכזים רפואיים טובים לא נדירים המקרים (במיוחד בשעות עומס) בהם האשה יולדת לפני שהספיקו להחזיר את צינור האינפוזיה לתוך הורידי.

(ה) לכן, לידה בסוף צום, בשעות עומס יחסי, מהווה סכנה רבה יותר מאשר לידה ללא איבוד הנוזלים המוקדם.

(ו) צום יוה"כ בחודש התשיעי עלול לגרום לזירוז ולכניסה ללידה סמוך לסוף הצום ("אפקט יום כיפור").

19. בשנת 1989 פורסמה הערכה של תמותת האימהות באזורים שונים של העולם. באופן כללי, התמותה האימהית בארצות המפותחות היא בממוצע 30 ל-100,000, באמריקה הלטינית 270 ל-100,000, ביבשת אסיה 420 ל-100,000 ובאפריקה 640 ל-100,000 (6.4 לאלף לידות). מקור בספרות הרפואית:

Harison K.A., Tropical obstetrics & gynecology - Maternal mortality, *Trans-R-Shc-Teop-Med Hyp*, 83(4): 449-453, (1989).

מאמרים רפואיים אחרים שנתפרסמו ב- 10 השנים האחרונות מציגים תמותה אימהית עולמית כוללת של יותר מחצי מליון נשים המתות כל שנה מסיבוכי לידה, כאשר יש מקומות רבים בהם התמותה האימהית מגיעה ליותר מאחוז אחד למאה. לדוגמא:

*Ann-Soc-Belg-Med-Trop*, 73(4):279-285, (1993). *Int-J-Gynaecol-Obstet*, 27(3): 365-370, (1988).

20. התמותה האימהית הנמוכה בישראל עד כדי 10 ל-100,000 לידות, קשורה בטיפול רפואי נאות כדוגמת הכנסת אינפוזיה, מתן דם או אנטיביוטיקה כשיש בכך צורך, ניתוחים קיסריים, זירוז לידה במצבים שונים וכדומה.

21. הסיבה להגדלת הסכנה נובעת מהתפקיד החשוב של נוזלי הגוף בחלל הבין-תאי בשמירת היציבות ההמודינמית במצבים של אבוד דם. קבוצת חוקרים אף בצעו נסיון שהדגים את הגדלת הסיכון של איבוד דם לאחר התיבשות מצום. קבוצת החוקרים חילקו 12 חזירונים לשתי קבוצות. קבוצה אחת מהן הושמה בצום של 48 שעות. בתום הצום הוקז 30% מנפח הדם המחושב אצל החיות בשתי הקבוצות (מקביל לאיבוד של כשני ליטר דם אצל אישה בלידה), החיות לא קבלו נוזלים בעירוי לאחר ההקזה. תוך 4 שעות לאחר ההקזה מתו 66% מהחיות שהיו בצום, בעוד שכל החיות שהוקז דם מבלי שהיו בצום - נשארו בחיים. ראה:

Barrientos T, et al, The effect of dehydration on the dynamics of transcapillary refill. *Am.Surg.* 48 (8):412-416(1982).

משמעות הנתונים הללו פשוטה: דווקא בחודש התשיעי בו הצום עשוי לזרז את הלידה, צריכה, לכאורה, להיות חובה לשתות מספיק נוזלים כדי למנוע הגעה ללידה במצב של גרעון נוזלים, עקב העליה הממשית ברמת הסכנה הכרוכה בלידה כזו. צריך לזכור כי האפשרות לטפל בהצלחה בהחמרת מצב פיקוח נפש של היולדת אינה מבטלת את עצם מצב הסכנה בזמן הלידה.

מבחינה מעשית האשה איננה נמצאת במצב של סכנה עכשווית בשעות הצום הראשונות, אלא שהמשך הצום עלול להגדיל את הסכנה לחייה מאוחר יותר. אע"פ כן, גם מצב של סכנה עתידית דוחה איסורי תורה<sup>22</sup> כמעט<sup>23</sup> כמו במצב של סכנת חיים קיימת.

מאחר ומבחינה מעשית די בלגימות רבות של פחות מכשיעור, לכאורה נובע מכך היתר (או אפילו חובת) שתית נוזלים (פחות מכשיעור) ביום הכיפורים לכל המעוברות בחודש התשיעי, משום שחלק מהן עלולות להכנס ללידה לקראת סוף הצום במצב מסוכן של גרעון נוזלים, "ועדיף שאלף נשים ישתו ביום הכיפורים לחינם פחות מכשיעור, כדי שאשה אחת, במקום נידח בעולם, לא תסתכן ותמות"<sup>24</sup>.

נדגיש כי רמת הסיכון ליולדת הצמה לפני לידתה, גדולה במידה ניכרת מרמת הסיכון לתינוק שאמו המינקת צמה ביום הכיפורים. ואם במינקת התינוק הגרש"ז שתיה לשיעורין ביום הכיפורים (פרק א' לעיל), לכאורה בודאי שמן הדין להתיר, או אולי אפילו לחייב, את המעוברת בחודש התשיעי לשתות לשיעורין כדי שלא תסתכן באיבוד דם בלידה לאחר איבוד הנוזלים במהלך הצום.

חלק מהדברים הללו העליתי אז בכתב<sup>25</sup>, ונמסר לי שהדברים הובאו לפני הגרש"ז א ולא הסכים עמהם "משום שלדעתו אין בזה סכנה"<sup>26</sup>, ומשום ש"החשש

22. שמירת שבת כהלכתה, פרק ל"ט סע' יג, ובהע' נט. וכן מבואר ברמב"ם הלכות שבת פ"ב ה"א: "היולדת כשכורעת לילד - הרי היא כסכנת נפשות ומחללים עליה את השבת: קורין לה חכמה ממקום למקום..." למרות שמדובר לפני הרגע המוגדר כפיקוח נפש עכשיו, שהרי הרמב"ם עצמו (שם, הלכה י"ג, ע"פ שבת קכט, א) מגדיר את ה"חיה" כחולה שיש בה סכנה, רק "משתחיל הדם להיות שותת עד שתלד, ואחר שתלד עד שלשה ימים" ולא מ"שעה שהיא צועקת בחבליה". וע"ע מש"כ על שלבי הלידה ברמב"ם - עיונים הלכתיים ומבט רפואי, להלן סימן ו.

23. ראה: חידושי מרן ר"ז הלוי על הרמב"ם, הלכות שבת עשור, ד"ה: והנה אמר"ר הגאון זצ"ל.

24. כע"ז סימן א, פרק ג, לעיל.  
וראה מקראי קודש לגרש"ז פ' פרק זצ"ל, ימים נוראים (מכון הרב פרנק ירושלים תשל"ט), סימן לט, עמ' קלו ב' הררי קודש: "בחולה מסוכן שיש חשש שנצטרך אחר"כ לאכול שיעור שלם אם לא יתחיל באכילת פחות מכשיעור בשעות המוקדמות, הורה מרן שיתחיל לאכול בבקר בפחות מכשיעור ברציפות, רק בהפסק של בכדי אכילת פרס, ואצ"ל אם הרופא אוסר שמוכרח לשתות מידה מסוימת במשך היום, שיש להתחיל בבקר בשתיה בפחות מכשיעור." וכ"כ בשש"כ פל"ט, הע' סט, בשם הגרש"ז א.

25. מ' הלפרין, נשים מעוברות בצום יום הכיפורים, יהדות (מקמ"ר רמת שרת ורמת דניה י-ם) י"ח: 21-23 (1991).

26. הרב משה הררי, מקראי קודש - הלכות יום הכיפורים, (מהדורה שניה) פרק ט, סוף הע' כז, בשם הגר"א נבנצל.

שהתיבשות עקב הצום ואיבוד דם בזמן הלידה ביום הכיפורים עלולים לסכן אותה הוא חשש קטן מאד, ולא יתכן שמדיני התורה הקדושה קבעו חז"ל שהיא חייבת לצום – גם בזמנים שלא טיפלו בעירוי – לו היה הצום מסכן אותה... "ואין לנו להתיר באופן כוללני (לאכול או אפילו רק לשותות) את מה שחז"ל במפורש אסרו"<sup>27</sup>.

לצערי לא זכיתי לדון בדברים הללו עם הגרשז"א פנים אל פנים, אך בשיחה טלפונית חדשים ספורים לפני פטירתו אמר לי שלדעתו "אין להורות היתר כללי, אך כל אשה שיש לגביה חשש שתגיע מיובשת ללידה, יש להתיר לה לשותות פחות מכשיעור".

לפנינו הבדל ברור בין היתר או הוראה כללית המחייבת את כלל המעוברות לצום ביום הכיפורים גם בזמן הזה, לבין הלכה פרטית, הנוגעת אולי לחלק גדול מן המעוברות בסוף הריונן, המתירה, או אף המורה להן, לשותות פחות מכשיעור ביום הכיפורים.

באופן מעשי יתכן וניתן להבדיל בין נשים לפני לידה ראשונה לבין נשים בלידה חוזרת. צירי לידה ראשונה נמשכים בד"כ שעות רבות, ולכן אם האישה איננה מאבדת את עשתונותיה עם התחלת הצירים הכואבים, יש לה בד"כ מספיק זמן לשותות כמות גדולה של נוזלים לפני הלידה, ללא הקפדה על שיעורין. אולם בלידה חוזרת, משך זמן הצירים עשוי להיות, לפעמים, קצר מאד, והסכנה להגיע ללידה ללא השלמת נוזלים היא גבוהה. אולם למרות ההבדלים, עדיין לא יצאנו לגמרי מכלל הגדלת סיכון חיי מעוברות מבכירות הצמות ביום הכיפורים בהיותן בחודש התשיעי<sup>28</sup>.

בעניי, גם כאן לא ידעתי איך ראוי לפרש את דעת הגרשז"א. האם סבר שמעיקר הדין אין להורות דין פיקוח נפש בסכנה רחוקה משום שהדבר נראה כסתירה לדברי חז"ל, או שבכה"ג רק גזר בגזרת "מרא דאתרא" להנמנע ממתן היתר כללי לכל המעוברות בחודש התשיעי, אף שהסכים להתיר שתיה לשיעורין לחלק גדול מהן, דהיינו ל"כל אשה שיש לגביה חשש שתגיע מיובשת ללידה" ביום הכיפורים.

"הרי שולחן והרי בשר והרי סכין - ואין לנו פה לאכול" (קידושין מו, א).

27. שמעתי מפרופ' א"ס אברהם (בעל הנשמת אברהם), וכ"כ במאמרו: חולה ביום הכיפורים, ספר אסיא ט עמ' 115, (מקור: אסיא נג-נד, עמ' 76, 84-86). והוסיף שם: "וצריכה האשה המעוברת להתחיל לשותות ברגע שיש לה צירי-לידה סדירים, כדי שלא תכנס ללידה במצב של חוסר נוזלים... ויתכן שאף בלי שיעורים, כדי שתספיק לשותות לפני הלידה". הנשמת אברהם מוסיף שם: "הדברים הללו היו לעיני מורנו ורבנו הגרשז"א אויערבך (שליט"א) [זצ"ל] שהסכים להם והוסיף בכתב: "אך אם היא מרגישה מאוד לא טוב, רצוי שתתחיל לשותות פחות מכשיעור", עכ"ל. גם לידה ראשונה עלולה להיות לידה חטופה (לידה מהירה מאד), אם כי מקרים אלו נדירים יותר מאשר בלידה חוזרת. וראה את הכרעת הגר"ש ישראלי זצ"ל, שהובאה בספר "מקראי קודש – הלכות יום הכיפורים" (הרב משה הררי, הוצאת ישיבת מרכז הרב, מהדורה שלישית, ירושלים תשנ"ז) פרק ט', סוף סעיף ז', בסוף הערה כז. חשוב להדגיש כי לגבי העובדות המובאות בהערות 19-21 לעיל אין שום מחלוקת בין הרופאים.